

Circle of research interests: methods of teaching Biology, formation of the individual's ecological competence.

FURDUI Yaroslava Olehivna – Senior lecturer at the Department of Physical and

Psychophysiological Training in Kirovograd Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytsky.

Circle of research interests: students' physical training, formation of the individual's ecological competence.

Дата надходження рукопису 23. 11. 2017 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. С. Савченко

УДК 37(09)

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ІСТОРИОГРАФІЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування української освіти і виховання спрямоване на формування громадянина країни має гармонійно поєднувати загальнолюдські цінності та національні традиції, що формувалися століттями. Необхідність і потреба знати своє минуле є органічною властивістю людського суспільства. Самопізнання суспільства досягається спільними зусиллями різних наук, і насамперед історії педагогіки та етнографії, основним завданням яких є те, щоб зробити об'єктивно значущий досвід минулого надбанням сучасності. Воно розв'язується зусиллями багатьох поколінь учених, реалізуючись у накопиченні фактичного знання про минуле та в урізноманітненні його інтерпретації.

Важливе значення у цьому контексті посідає діяльність окремих учених, аматорів і особливо інституцій, які займалися етнографічними дослідженнями на українських землях і фактично були основним джерелом для вивчення особливостей виховання наших далеких пращурів.

Аналіз досліджень і публікацій. У 60-ті рр. ХХ століття до історіографічного вивчення наукової спадщини вчених-етнографів особливо активно долучився О. Мороз, який, досліджуючи радянську літературу, виділяв окремо етнографічні розвідки, що стосувались вивчення світу дитини. Вчений М. Гнатюк торкаючись вивчення проблем періодизації української

етнографії наголосив на тому, що ця галузь потребує систематизації. На окрему увагу заслуговують праці Ф. Погребенника, Є. Нахліка, як дослідників слов'янського дитячого фольклору.

З початку 2000-х років до вивчення етнографії, як джерела для вивчення народної педагогіки, долучилися Віталій Тельвак та Вікторія Тельвак. У низці статей автори дослідили різні історіографічні підходи з'ясування розвитку української етнографії.

В дисертаційних дослідженнях Т. Мацейків (1988) та І. Щербак (2004), автори побічно торкаються вивчення питання виховання дітей давніх східних слов'ян на основі аналізу етнографічних та фольклорних джерел. З-поміж дисертаційних робіт за широтою охоплення проблеми виокремимо дисертацію О. Радул «Виховання дітей в процесі життєдіяльності давніх східних слов'ян VI–XIII століття (у пам'ятках і текстах)» (2014).

Отже, науковий пошук засвідчив, що спеціальних досліджень в яких вивчається діяльність етнографів ХІХ – ХХ століття та їх вклад у вивчення народної педагогіки не проводилося,

Мета статті. Метою статті є виявлення основних етапів та напрямів історіографії діяльності наукового товариства імені Т. Г. Шевченка та їх внеску у вивчення народної педагогіки наших пращурів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з провідних наукових установ, що суттєво вплинула на розвиток етнографічних досліджень, що стали

першоосновою для вивчення особливостей виховання дітей східних слов'ян в Україні стало НТШ.

Одним із пріоритетних напрямів наукової діяльності членів НТШ була етнографія, яка за відсутності української державності в цей період формувала наукове знання про єдиний український народ з власною культурою, мовою, традиціями, вихованням. Отже, крім наукового розвитку етнографічних знань в НТШ, можна виділити і важливе історико-педагогічне значення результатів, отриманих під час етнографічного дослідження українських земель.

Лише останнім часом питання організації досліджень у Товаристві стало предметом наукового осмислення в історіографії. За останні 120 років у літературі висловлювалися неоднозначні думки стосовно наукових досягнень членів НТШ у вивченні особливостей життєдіяльності дитини, та давалися різні оцінки науково-організаційних здобутків його членів.

Незважаючи на переважно негативні оцінки організації народознавчих пошуків у Товаристві (як і його членів), в радянській історіографії сформувався цілий пласт літератури, яка при належному аналізі, шляхом співставлення даних із різних джерел, може пролити світло на вивчення окремих аспектів поставленої нами проблеми.

Для з'ясування поставленої нами проблеми потрібно виділити ті структурні підрозділи Товариства, діяльність яких була пов'язана з накопичення знань про побут та особливості життєдіяльності дитини. У цьому контексті на першому місці стоїть Етнографічна комісія, яка була створена в 1898 р. в якій працювали відомі науковці – М. Грушевський, І. Франко, Ф. Вовк, В. Гнатюк, З. Кузеля, Ф. Колесса та ін. [1].

Водночас, доцільно виділити структурні підрозділи НТШ, які долучилися до проблеми етнографічного вивчення особливостей виховання наших пращурів. Це, зокрема, Правнична комісія, окремим напрямом діяльності якої було дослідження звичаєвого права в Україні [10].

Великий внесок у вивчення означеної проблеми здійснила Статистична комісія НТШ, члени якої зібрили матеріали, що дають змогу з'ясувати стосунки між батьками та дітьми в українських сім'ях. Етнографічний аспект діяльності можна також виділити в Музикологічній та Фізіографічній комісіях [4].

І досі відкритим залишається

дослідження окремих друкованих органів НТШ, в яких розмішувалася інформація про етнографічні наукові пошуки в установі. До таких видань доцільно віднести «Записки НТШ», «Літературно-науковий вістник» та «Хроніку НТШ» [3]. У цих виданнях міститься важлива інформація щодо оцінки етнографічних здобутків членів Товариства, надруковано рецензії на їх праці, авторами яких були колеги по організації та відомі тогочасні європейські вчені, відгуки на ці рецензії авторів етнографічних праць, а також подається огляд видань Етнографічної комісії. На сторінках видань НТШ можна простежити наукову полеміку вчених стосовно організації етнографічних досліджень у Товаристві.

Аналіз наукової літератури дав можливість виокремити п'ять історіографічних періодів у вивченні проблеми.

Перший період (1892–1917 рр.) характеризується появою друкованих матеріалів, підготовлених здебільшого самими членами НТШ та розміщених переважно на сторінках його видань, у яких уперше й піднімалася проблема організації етнографічного вивчення світу дитини. Ці матеріали були невеликі за обсягом та оформлені у вигляді статей, заміток, рецензій, анотацій на етнологічні дослідження членів НТШ. У цей період зустрічається також низка відгуків на етнографічні дослідження в Товаристві з боку провідних європейських вчених. період чи не найінтенсивнішого і продуктивного вивчення народної педагогіки наших пращурів. Наукове товариство імені Т. Шевченка згуртувало плеяду видатних українських вчених на чолі з Іваном Франком (1856–1916), Михайлом Грушевським (1866–1934), Володимиром Гнатюком (1871–1928) і Федором Вовком (1847–1918). Спроба наукового осмислення та інтерпретації окремих фактів та явищ у ділянці дитинознавства була зроблена в працях українського етнографа і фольклориста М. Сумцова.

Водночас, у виділений нами період проблема організації етнографічних досліджень у НТШ сприймалася неоднозначно, навіть у середовищі української національної інтелігенції. Окремі науковці, письменники та культурні діячі, зокрема й М. Драгоманов, подекуди досить критично оцінювали процес налагодження досліджень світ у дитини у Товаристві, що було пов'язано, з одного боку, з упередженим ставленням до питання реформування НТШ у наукову організацію академічного характеру,

а з іншого – певними непорозуміннями, особистими образами та амбіціями в середовищі керівного складу Товариства.

Другий період охоплює 1920-ті роки. Це час становлення радянської історіографії, коли ідеологічний контроль над наукою був слабкий та мав місце певний плюралізм думок. В цей час відбувалися наукові контакти між членами НТШ та радянськими дослідниками. Крім того, ще допускалася співпраця вчених в окремих наукових проектах, хоча переважно на теоретичному рівні [8]. В цей період вчені-етнографи вперше наголошують на виховному значенні фольклору та дитячих ігор, які імітували трудову діяльність.

Третій період охоплює 1930-ті – першу половину 50-х років та характеризується різкими змінами в підходах до оцінки поставленої проблеми. Тоді інформація щодо організації досліджень особливостей життєдіяльності дітей у Товаристві переважно замовчувалася або перекручувалася у відповідності з партійною догматикою [9]. В цей час етнографи вперше виділяють методи виховання дітей наших пращурів. З етнографічного погляду розглядається історія житла у східних слов'ян.

Четвертий період характеризується певними змінами в історіографічних оцінках членів Етнографічної комісії Товариства. Це спостерігається в наступні три з половиною десятиліття, починаючи з часів «хрущовської відлиги» і закінчуючи розпадом Радянського Союзу, що хронологічно охоплює другу половину 1950-х – 1991 рр. [3]. В цей період з'являються окремі згадки про раніше замовчуваних діячів НТШ, які були активними організаторами етнографічного вивчення світу дитини. Показовою тут може бути ситуація в оцінці наукової спадщини Ф. Вовка, який у попередній період радянською історіографією майже не згадувався [7]. Вчені-етнографи, які працювали в даний період виділяють виховне значення оберігаючої символіки східних слов'ян, здійснюється вивчення обрядових дій за участі дітей, особливостей поведінки дітей у будні і свята, залучення дітей до праці, народних методів лікування дітей.

Зі здобуттям Україною незалежності склалися сприятливі передумови для всебічного вивчення проблеми організації етнологічних досліджень у НТШ, які започаткували п'ятий історіографічний період. У цей час з'являються дослідження, присвячені окремим діячам Товариства (М. Грушевському, Ф. Вовку, І. Франку, В. Гнатюку, Ф. Колесі та ін.), які займалися

налагодженням процесу народознавчих пошуків у НТШ у 1892–1940 рр. Крім того, на сучасному етапі з'являється низка праць про реформування Товариства в наукову інституцію академічного характеру, а також дослідження про методологічні прийоми етнографічної роботи в цій організації. Саме в цей час вчені наголошують на значенні етнографічних розвідок для вивчення особливостей народного виховання.

Окремим напрямом наукових пошуків стає діяльність структурних підрозділів НТШ, серед яких особливо важливе місце посідають праці про Етнографічну комісію, зокрема, низка досліджень відомих львівських дослідників О. Сапеляк та М. Глушка з цієї проблематики [6]. Предметом наукових пошуків стали також друковані видання Товариства, які аналізувалися під різними кутами зору. Можна виокремити також і певні спроби історіографічного аналізу, що побічно торкаються поставленої нами проблеми, а також бібліографічні огляди літератури, присвячені окремим членам НТШ – організаторам етнологічних досліджень у цій інституції.

Історіографічні напрями та школи сформувалися в НТШ у Львові. В Товаристві створюється пласт узагальнюючої літератури про попередні досягнення НТШ та окремих його членів. Інформаційними приводами для таких узагальнень стала смерть низки провідних етнографів Товариства, а саме: І. Франка, Ф. Вовка, В. Гнатюка та ін., які фактично були організаційним кістяком та інтелектуальними двигунами Етнографічної комісії і доклали найбільше зусиль до налагодження системи широкомасштабних етнографічних досліджень особливостей життя та виховання дітей на всій території українських земель [5].

Занепад радянської системи наукової роботи з відповідними методологічними прийомами та ідеологічними установками спонукав українських учених незалежної України сформувати нові підходи до висвітлення проблеми налагодження етнологічної роботи в Товаристві у визначений період. В їх основу були покладені праці самих членів НТШ, діаспорних дослідників, а також матеріали друкованих органів Товариства разом з архівними документами.

Попередня заборона подібного роду досліджень та спотворення фактів у радянській історіографії була пов'язана не лише з певними табу на висвітлення наукової спадщини «ворогів народу» та «українських буржуазних націоналістів», які були членами

НТШ у 1892–1940 рр. [4] та активно долучилися до процесу налагодження народознавчих наукових пошуків у цій організації, а й у самому ставленні до етнографії як науки.

Після здобуття Україною незалежності історіографічна ситуація в Україні докорінно змінилася. Під час вивчення подій, пов'язаних з організацією етнографічних досліджень у НТШ в 1892–1940 рр., починають використовуватись новітні методологічні підходи, характерні для сучасного стану розвитку етнографічної науки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, до останнього часу нагальною залишалася потреба створення відповідного комплексного історіографічного дослідження, яке б розкривало всі аспекти проблеми вивчення особливостей життєдіяльності дітей у Товаристві в 1892–1940 рр. Етнографічні записи розкривають різноманітні обряди, одяг, дитячі меблі, умови проживання, ігри, іграшки, участь дітей у громадському житті общини, що є основою для вивчення специфіки виховання дітей наших пращурів. Саме аналіз повноти та достовірності висвітлення цієї теми в історіографії дозволяє виділити всі проблемні моменти, пов'язані з оцінкою організації етнографічних досліджень у НТШ та виділити перспективні напрями для подальших наукових пошуків у межах сформульованої проблеми: вивчення вкладу членів товариства у вивчення народної педагогіки дітей східних слов'ян.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Горленко В. Історія української етнографії (XII–XIX ст.) / В. Горленко. – К., 2005. – 304 с.
2. Горленко В. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків / В. Горленко. – К., 1964. – 325 с.
3. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях / Марко Грушевський. – К.: Либідь, 2006. – 256 с. (Перше видання – 1906 р.)
4. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография / Д. К. Зеленин. Пер. с нем. К. Д. Цивиной. – М.: Наука, 1991. – 511 с.
5. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. – К., 1874. – 279 с.
6. Кирко А. Этнографический взгляд / А. Кирко. – М., Вестник Императорского РГО, 1857. – Т. 20. – 456 с.
7. Корнетов Г. Б. Теория истории педагогики / Г. Б. Корнетов. – М.: АСОУ, 2013. – 460 с.
8. Сумцов Н. Ф. Культурное переживание / Н. Ф. Сумцов. – К., 1890. – 403 с.

9. Терещенко А. В. Быт русского народа / А. В. Терещенко. – М.: Русская книга, 1999 (Переиздание: т. I–IV. – М., 1847–1848).

10. Щербак І. М. Діти в обрядах та віруваннях українців XIX – початку XX ст. (статевовіковий аспект традиційної культури): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05 / Інна Михайлівна Щербак; НАН України. – К., 2004. – 19 с.

REFERENCES

1. Horlenko, V. (2005). *Istoriia ukrainskoi etnografii (XII–XIX st.)*. [History of Ukrainian Ethnography (XII–XIX CC.)]. Kyiv.
2. Horlenko, V. (1964). *Narysy z istorii ukrainskoi etnografii ta rosiisko-ukrainskykh etnografichnykh zviyazkiv*. [Essays on the history of Ukrainian Ethnography and the Russian-Ukrainian ethnographical relations]. Kyiv.
3. Hrushevskiy, M. (2006). *Dytyna u zvychaiakh i viruvanniakh*. [The child in customs and beliefs]. Kyiv.
4. Zelenin, D. K. (1991). *Vostochnoslavianskaya etnografiya*. [East Slavic Ethnography]. Moscow.
5. *Istoricheskie pesni malorusskogo naroda s obyasnieniyami Vl. Antonovicha i M. Dragomanova*. [Historical songs of the little Russian people with explanations of VL. Antonovich and M. Dragomanov]. Kyiv.
6. Kirko, A. (1857). *Etnograficheskiy vzglyad*. [The ethnographic gaze]. Moscow.
7. Kornetov, G. B. (2013). *Teoriya istorii pedagogiki*. [Theory history of education]. Moscow.
8. Sumtsov, N. F. (1890). *Kulturnoe perezhivanie*. [Cultural experience]. Moscow.
9. Tereshchenko, A. V. (1999). *Byt russkogo naroda*. [Life of the Russian people]. Moscow.
10. Shcherbak, I. M. (2004). *Dity v obriadakh ta viruvanniakh ukraintiv XIX – pochatku XX st. (statevovikovyi aspekt tradytsiinoi kultury)*. [Children in the rituals and beliefs of the Ukrainians XIX – early XX century. (statevalue aspect of traditional culture)]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OKOLNYCHA Tetiana Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Educational management of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of research interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

Дата надходження рукопису 16. 09. 2017р.

Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул